

IKKINCHI JAHON URUSHINING OG'RIQLI ASORATLARI YOHUD O'TMISH
XOTIRALARI

Fayziyev Xayrullaxon Omonilloevich

O'zbekiston Respublikasi Mudofaa Vazirligi harbiy xizmatchisi, Andijon Davlat Universiteti, kimyo fanlari mustaqil tadqiqotchisi (PhD). fayziyevxayrullaxon@gmail.com

Chariyev Farxod Abdurasulovich

O'zbekiston Respublikasi Mudofaa Vazirligi harbiy xizmatchisi

Axmedov Rafael Madraximovich

O'zbekiston Respublikasi Mudofaa Vazirligi harbiy xizmatchisi

Oxunov Lochinbek Yusupovich

O'zbekiston Respublikasi Mudofaa Vazirligi harbiy xizmatchisi

Annotatsiya: *Ushbu manbaada ikkinchi jahon urushi davrida O'zbek xalqining bosib o'tgan yo'llari hamda o'sha davrdagi fan ilim tarmog'idagi voqeyliklar va urush keltirgan talofatlar, ularni bartaraf etish yo'lidagi kechmishlar haqida tarixiy ma'lumotlar keltirilgan. Bundan tashqari urushga ishtirok etmagan ammo front orti ta'minoti bilan o'zning samarali beminat yordamini ko'rsatgan sohalar hamdashaxslar haqida ham qisqacha ma'lumotlar keltirib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *Urush, maktab, qizlar, xalq, jang maydoni, front orti, yoshlar, Vatan, Ota-Ona, fashizim, sovet, millat, o'zbek, barkamol avlod.*

Annotation: *This resource provides historical information about the path taken by the Uzbek people during World War II, the realities of science and technology at that time, the losses caused by the war, and the steps taken to eliminate them. In addition, brief information is provided about sectors and individuals who did not participate in the war but provided effective and reliable assistance with rear-end support.*

Keywords: *War, school, girls, people, battlefield, rear, youth, Motherland, Parents, fascism, Soviet, nation, Uzbek, harmonious generation.*

Hozirgi kunda biz yashayotgan dunyo tahlikali tus olib borayotgani hechkinga sir emas. Ammo shuni tarixdan anglab yetish joizki hech bir urush insoniyat olamiga totuv hayot keltirmaydi. Buni biz butun dunyo miqyosida jahon urushlari davridagi ma'lumotlardan ko'rishimiz yoki hozirgi kunda to'xtovsiz urush ketayotgan davlatlar miqyosida ham ko'rishimiz mumkin. Zero urush bo'lar ekan o'sha hududlarda ocharchilik, zulmat, vatansizlik, qashoqlik hamda ma'navyat va madaniyatning tanazulidan boshqa hechnarsa olib kelmaydi.

Ikkinchi jahon urushi yillarida O'zbekiston hududida ham bir muncha qiyinchiliklarga qaramay ta'limsifatini ushlab qolishga bir muncha harakat qilingan va shu tariqa g'alaba uchun hamko'mak berilganligini quyida keltirilgan ma'lumotlardan ham anglab olishmumkin.

Urush oxiriga kelib, O'zbekistonda urushdan oldingi maktab tarmog'i deyarli saqlanib qoldi. 1945-46 o'quv yilida 4467 ta umumiy ta'lim maktablari mavjud bo'lib, ulardan 1974 tasi boshlang'ich (to'rt yillik), 2013 tasi yetti yillik va 480 tasi o'rta (o'n yillik) edi. Shaharlarda 416 ta va qishloq joylarda 4-61 ta maktab mavjud edi. Ushbu maktablarda 895 ming o'quvchi, jumladan, 48,7% qizlar tahsil olgan. Urush yillarida respublikada 20 mingdan ortiq oliy va o'rta maxsus ma'lumotli mutaxassislar tayyorlandi, bu esa sanoat va qishloq xo'jaligini yuqori malakali kadrlar bilan ta'minlash imkonini berdi. Urush davridagi barcha qiyinchiliklarga qaramay, O'zbekiston maktab va oliy ta'lim tizimida ko'p ishlar qilindi, bu respublika xalqining fashizm ustidan qozonilgan g'alabaga qo'shgan bebaho hissasining bir qismi edi [1].

Yana shuni ham aytish lozimki ushbu urush davrida yoki o'sha Ulug' Vatan urushi davrida ham madaniyat sohasini ham asrab uni rivojini yo'qotmaslik yo'lida hamqator izlanishlar olib borilgan. Qiyin paytlarda, frontlarda dushman bilan shiddatli urush bo'lgan va orqadagi barcha kuchlar frontlarda g'alaba qozonish uchun safarbar qilingan paytda, kinematograflar tez va samarali rivojlanish yo'llarini izlashdi. Tashkiliy masalalarni qisqa muddatda hal qilish muhim vazifaga aylandi. Bunday qiyinchiliklardan biri qisqa metrajli filmlar ishlab chiqarish rejasi edi. Mamlakatning markaziy hududlaridan kinostudiyalarni kichik binolarda joylashgan, ammo texnik sharoitlarga ega bo'lgan mahalliy studiyalarga evakuatsiya qilish mahalliy studiyalarning faoliyati uchun yangi sharoitlar yaratdi, bu esa yangi texnologiyalardan foydalangan holda qisqa metrajli filmlarni samarali ishlab chiqarishga olib keldi. Ulug' Vatan urushi yillari xalqimiz tarixining ajralmas qismidir. Urush davrida, siyosiy va iqtisodiy qiyinchiliklarga qaramay, o'zbek madaniyatining rivojlanishi to'xtamadi. Aksincha, u xalqqa "kayfiyatlarini ko'tarib, g'alaba qozonish" ishonchini berdi. Barkamol avlodni tarbiyalash, farovon va baxtli jamiyat qurishning eng muhim omili Ikkinchi Jahon urushining ajralmas qismiga aylangan ma'naviy va madaniy hayotni aks ettiruvchi jarayonlarni baholashdir [2].

Urush paytida o'zbek yozuvchilari va jurnalistlari tinimsiz hushyor turishgan. Ular frontda va undan tashqarida jang qilishgan. "Imkoniyat tug'ilganda qalam bilan, kerak bo'lsa qilichimni ko'taraman". Sharq adabiyoti klassikasi va jangchi Z. Boburning (1483-1530) bu qanotli so'zlari Ikkinchi jahon urushi davrida barcha o'zbek jurnalistlari uchun shior bo'lib xizmat qilgan. Ikkinchi jahon urushi davrida Farg'ona vodiysi ommaviy axborot vositalari har doimgidek faol ishladilar va xalqimizni buyuk g'alaba lahzalarini yaqinlashtirishga safarbar qildilar. Omon qolgan urush yillaridan gazeta maqolalarini tahlil qilish O'zbekiston tarixi, xalqimizning Ikkinchi jahon urushidagi g'alabaga qo'shgan hissasi, umuman vodiy matbuoti tarixi haqida ko'p ma'lumot beradi. Ikkinchi jahon urushi davrida Namangan matbuoti mustahkam iroda talab qiladigan frontda chinakam fidoyilikni namoyon eta oldi va ular tomonidan yozilgan har bir maqola tarix sahifalariga muhrlandi. Urush davrida xalqimizning chinakam jasorati va matonatini kino, teatr, san'at va jurnalistika, ilmiy tadqiqotlar orqali namoyish etish, aholini, ayniqsa yoshlarimizni hayratda qoldirish uchun ulkan ishlar qilinmoqda. Xususan,

Toshkentning Olmazor tumanida ulug'vor G'alaba bog'i qurilganligi, ular Xotira va qadrlash kuni hamda G'alabaning 75 yilligiga munosib va yuqori darajada puxta tayyorgarlik ko'rib nishonlanib hozirda ham an-anatarzida davom etib kelinayotganligi ham ulkan qadiryat demakdir [3].

Ikkinchi jahon urushi insoniyatni, umuman jamiyatni va barcha sohalarni fashizm balosidan himoya qilishga qaratilgan edi. Bu urushda Sovet Ittifoqining barcha millat vakillari, jangchilar, askarlar, ofitserlar va ayollari, jumladan, o'zbek ayollari ishtirok etishdi. Bunday ayollarda vatanparvarlik va insoniylik tuyg'ulari kuchli bo'lganligi sababli, Vatan himoyasini sharaf masalasi deb bilish, nozik vazifani o'z zimmasiga olish va urush frontlariga borishning o'zi katta jasorat edi. Sovet davlatining jasur ayollari, xususan, o'zbeklar, fashist bosqinchilariga qarshi kurashda o'zlarining qahramonliklari va jasoratlarini namoyish eta oldilar. Har qanday voqeada bo'lgani kabi, uning boshlanishi ham, oxiri ham bor. 1945-yil 2-sentabrda Yaponiyaning taslim bo'lishi bilan Ikkinchi Jahon urushi ham tugadi. U fashizm ustidan qozonilgan g'alaba bilan yakunlandi. Har qanday voqeaning boshida inson va uning manfaatlari va ehtiyojlari markazda turadi. Bu urushning g'alaba bilan tugashini istagan davlat rahbarlari dunyoga hukmronlik qilish uchun hech qanday ishdan voz kechmadilar, balki faqat bitta maqsad uchun kurashdilar: urushda g'alaba qozonish. Ikkinchi Jahon urushining dastlabki yillarida jangga borgan Sovet Ittifoqining deyarli barcha askarlari va ofitserlari jang maydonlarida halok bo'lishdi. Shunga qaramay, odamlar urush frontlariga borishda davom etishdi. E'tibor beradigan bo'lsak, 1943-yildan keyin urushga borgan jangchilar qaytib kelishdi. Biroq, ularning aksariyati yarador, mayib yoki nogiron edi. Ulardan minglab odamlar frontga ko'ngilli ravishda borishdi va dastlab urushga ketganlarning aksariyati vafot etgan bo'lsa-da, minglab odamlar Vatan himoyasini sharaf deb bilgan holda, yo'qotishlarini qoplash uchun urushga ketishdi. O'zbek xalqi, jumladan, Sovet davlati tarkibidagilar ham kuchli jangovar ruhga ega bo'lganligi sababli, ular o'z xalqi va ota-onalarining ishonchini sharaf bilan oqlash uchun har doim dushmanga qarshi kurashishga tayyor ekanliklarini ko'rsatdilar. Sovet Ittifoqi tarkibidagi mamlakatlar xalqlari g'alabaga moyil bo'lganligi sababli, urushning dastlabki yillarida mag'lub bo'lishgan bo'lsalar-da, ular chekinmadilar va faqat o'z ozodligi uchun oldinga intilishdi. Bu odamlar kuchli sharaf va jangovar ruhga ega bo'lganliklaridan dalolat beradi [4].

O'tmishni xotiralar ekanmiz urush davrida ham O'zbek xalqining qilgan ishlarining yana bir xislatli taqsinga sazovorligining isboti uchun ulardan ayrimlarini keltirishning o'zi kifoya qiladi. Qolaversa, Ikkinchi jahon urushi yillarida o'zbek xalqi minglab muhtojlarga boshpana bergan, minglab yetim-yesirlarni o'z farzandiday asrab-avaylagan. "Toshkent – non shahri" iborasi O'zbek xalqining saxovat va mehr -oqibat ramzi edi. O'zbekiston urush tufayli frontdan ko'chirilgan, o'z uy - joyi, ota - onasi, qarindosh - urug'larini tark etgan 1 millionga yaqin insonni o'z bag'riga oldi. Ulardan 200 ming nafari bolalar edi. Yuzlab o'zbek oilalari yetim bolalarni tarbiyalagan. Oxirgi gamburger nonini ular bilan baham ko'rgan. Ma'lumotlarga ko'ra, 1941-yil 25-noyabrdan 1942-yil oktyabrigacha respublika evakuatsiya punktlari orqali 15649 nafar

bola qabul qilingan. 1942-yil fevralgacha Farg'ona viloyatiga 924155 kishi ko'chirilgan. Kelayotgan bolalar bir zumda iliqlik va onalik mehri bilan o'ralgan. Toshkent, Samarqand, Andijon, Qo'qon, Namangan shaharlari oshxonalarida ko'chirilgan bolalar va frontga ketgan bolalar har kuni bepul ovqatlantirilgan. Bemor va zaif bolalar uchun tibbiy yordam berilgan. Aytish joizki, Ikkinchi jahon urushi boshida O'zbekistonda 40 ta mehribonlik uyi bo'lib, 7166 nafar bola tarbiyalangan. 1942-yil 2-yanvarda Toshkent xotin-qizlar kengashida "O'zbekistonga kelgan birorta bola boshpanasiz va onasiz bo'lmasligi kerak" deb ta'kidlandi. Murojaatdan keyin

bir necha kun ichida 643 oila 69 ta turli shahar va tashkilotlardan evakuatsiya qilingan bolalar va qizlarni asrab oldi. 1942-yil sentabrgacha 1015 nafar bola tarbiyaga qabul qilingan, 303 nafar bola o'zbek bolalar oilalariga qabul qilingan. Xususan, o'zbeklar oilasi edi. Yana shuni aytish joizki bu front ortida yordam bera turib undan tashqari bunday og'ir damda odilona jasorat ko'rsatgan misol uchun toshkentlik Shohahmad Shamaxmudov va Baxriniso Akromova turli millat vakillaridan 14 nafar farzandni asrab, voyaga yetkazganliklari taqsiinga sazovor [5].

Har qanday holatda ham unutmazlik lozim tinchlik bu eng ulug' ne'mat, shunday ekan butun dunyo bir bo'lib uni asrash har bir inson uchun sharafli burch bo'lmog'i darkor.

Xulosa

Bugungi kundagi tinch totuv hayot uchun qurbon bo'lganlarni yotda tutgan holda har bir inson totuv hayot uchun o'zini borlig'i bilan fidokorona harakat qilmog'i lozim. Bu avvalo oiladan boshlanadi, ya'ni har bir oilada Vatanparvarlik ruhi mustahkam shakilanmog'i darkor. Buning uchun yoshlar tarbiyasiga qat'iy etibor berish ayniqsa o'g'il bolalar tarbiyasida birmuncha talabchan hamda ma'sulyatli bo'lish kerakligi hozirda hechkinga sir emas. Chunki ijtimoiy tarmoqlar inson ongini rivojlantiribgina qolmay aksaryat hollarda uni yemirib ham bormoqda, shu o'rinda yosh yigitlarni g'urur, iftixor hamda Vatanga qasamyot degan, faxr tushunchalarning ayrim qatlamdagi qo'shtirnoq ichidagi oilalarda ulg'aygan yoshlarda birmuncha zayiflashib borayotganligi achinarli ahvol albatda. Buning asosiy sabablaridan biri bu Ota-Ona tarbiyasi hamda nazoratining susaytirilganligi yoki o'zlarining loqayt o'yin qaroligi oqibatidir.

Har bir inson dunyo tinchligini saqlash uchun javobgar bo'lsada nima uchun Vatanga posbon bo'lishdek ulkan mas'uliyatga be etibor qaraladi. Bu esa keyinchalik yomon ahvolga olib kelishi mumkin. Shuni qat'iy yodda tutish lozim, hechkim, hech qachon birovning uyini manfaatsiz qo'riqlamaydi yoki qo'riqlagan chog'ida ham og'ir vaziyatda tashlab ketadi.

Agarda tashlab ketmasa o'z manfaati yo'lida foydalanib qoladi. Shunday ekan biz tinchlik ne'matini asrab avaylash uchun yosh yigitlarimizni haqiqiy erkak, er yigit qilib tarbiyalashda nafaqat Ota-Onalari, balki mahalla, maktab yoyinki barcha jamoat tashkilot birlashmalari hamda shaxsiy ma'sulyat hisiga ega bo'lgan barcha birdek javobgarlik hissi bilan yondoshish biz uchun o'tmishda fido bo'lgan ajdodlarimiz oldida ham qarzdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Nadira Rakhmanovna Makhkamova. (2021). School and Higher Education in Uzbekistan During the Second World War// International Journal of Early Childhood Special Education (INT-JECSE),13(2): 1043-1050. DOI: 10.9756/INT-JECSE/V13I2.211148 Received: 12.06.2021 Accepted: 17.09.2021

2. Safarova Zilola Safarovna. Cinema of Uzbekistan During the Great Patriotic War: Ideas, Themes, Implementation// American Journal of Technology Advancement Vol.2, No.9 (Sep, 2025) <https://semantjournals.org/index.php/AJTA>

3. Alinazarova Dildora Valisherovna. A Worthy Contribution to the People of Uzbekistan in the Victory Over Fascism in World War II (Based on the Press of Ferghana Valley)// International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 05, 2020. DOI: 10.37200/IJPR/V24I5/PR2020735

4. Komilova Sabohat Otakhan Kizi. UZBEK PEOPLE DURING WORLD WAR II AS AN EXEMPLARY OF PATRIOTISM// World Bulletin of Social Sciences (WBSS) Vol. 53 December 2025 Available Online at: <https://www.scholarexpress.net>

5. Fayziyev Xayrullaxon Omonilloevich, Chariyev Farxod Abdurasulovich, Ruziyev Dilshodjon Axmadjon o'g'li, Qilichev Ibrohim Fayzullayevich, Palvanov Abubakir Shakir o'g'li. O'TMISHNI XOTIRALASH-KELAJAKNI CHUQUR ANGLASH VA YUQORI VATANPARVARLIK SHIJOATINI YARATISH DEMAKDIR// Международный журнал научных исследователей Volume 11, issue 2, May 2025.

<https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR>

6. Fayziyev Xayrullaxon Omonilloevich, Vapayev Sardor Rajabbayevich, Ravshanov Yoqubjon Saidaliyevich, Qurbonov Anvar Hamro o'g'li. O 'TMISHDAGI JANGCHILARNI HOTIRALASH HOZIRGI ZAMON JANGI G 'OYALARINING ASOSI BO 'LIB XIZMAT QILAYOTGAN O 'ZIGA XOS JANGOVAR SAN'AT ASOSCHISI AMIR TEMUR MISOLIDA.// O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI. S- 254-260. 2024/4/19